

Mevlana ve Walt Whitman Üzerine Metinlerarası Bir Yaklaşım “Mesnevi’yi Maneviye” ve “Leaves of Grass”

Solmaz Ahmedzade

Önsöz

Bu çalışma, Walt Whitman’ın, “Leaves of Grass” (Çimen Yaprakları) olarak bilinen şiiri ile Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin “Mesnevi”si arasında anlam ilgileri kurma çabasını gütmektedir. Fakat Divan Şiiri geleneğinin klasiği olarak kabul edilen Mevlana’nın Mesnevi’si ile Batı edebî konumunda yer alan bir şâir olarak kabul edilen Walt Whitman’ın “Laves of Grass”ı arasında benzerlik ve anlam ilgileri, “metinlerarasılık” kuramları aracılığıyla nasıl kurulabilir? Bu sorunun yanıtını verebilmek için, öncelikle “metinlerarasılık” kavramının tanımlanmasını kısaca gözden geçirmek gerekir. Metinlerarasılık’ı, bir edebiyat eleştirisi kavramı olarak kullanıma sokan “Julia Kristeva” bu kavramı, şu ifadelerle tanımlar: “Her metin bir diğerinin bünyesine dahildir ya da onun dönüşmüş bir halidir.”

“Roland Barthes’n bu kavrama getirdiği tanım ise şöyledir: “Her metin bir ara metindir, diğer metinler, çeşitli düzeylerde az ya da çok tanınabilir biçimlerde o metne içkindir.”

Kristeva ve Barthes, metni, “kendine yeterli”, self sufficient bir nesne ya da olgu olarak değil, öteki metinlerle etkileşim içinde bulunan bir “ortam” olarak kabul ederler.

Bu yaklaşımı, Harold Bloom’un öne sürdüğü “metinlerarasılık” tartışmalarının köktenci yönünü gösteren bir ifadeye de dönüşür: “Metinler yoktur, metinlerarası ilişkiler vardır.” Dolayısıyla çeşitli işlemlerle durmadan bir yeniden yazmak işleminin gerçekleşmesiyle metinlerarasılık sürecine girilir. Ancak bu tanımların yanında “metinlerarası ilişkiler”in temel özelliklerinden biri ve asıl faili olarak kabul edilebilecek “okur”un etkinliğini de göz ardı etmemek adına, “metnin” “yazar”ın belirlediği “kapalı bir uzam” değil, “okur”un keşfedebileceği yorumlar,

çözömler ve “metinlerarasılık” olanaklarına “açık bir uzam”dır şeklinde tanımlar da ortaya koyulmuştur.

Metinlerarası ilişkiler, “okur”un etkinliğinin bir sonucu olarak göröldüğünde, bir metnin öteki metinlerin “kaynak”ı olduğunun ya da “etkilenme” sayesinde ortaya çıktığının vurgulanması da geçersiz olacaktır.

Kristiva ve Barthes’in de ısrarla vurguladıkları gibi, “metinlerarasılık, kaynaklar ve etkilenmeler sorunsalına indirgenemez.”

Dolayısıyla Mevlana-i Rumî’nin Mesnevisi ile Walt Whitman’ın Leaves of Grass’ı arasındaki “metinlerarasılık” olanaklar, “kaynak” ya da “etkilenme” sorunsalı değil, iki farklı yapıtta ortak ya da benzer motifler ve imgelerin yer aldığı yeniden yazma işleminin izleksel dönüşümlerle meydana gelmesi gözlemlenirken, “okur”un çözümleme stratejilerinin bir ürünü olarak değerlendirilmelidir. Bu makale, üç bölümden oluşmaktadır. I Bölümde; bu iki şâir’in eserlerinin tanıtılmasına yönelmiştir. Anahtar kelimelerin açıklamaları, bu bölümdedir. II. Bölümde; Doğu mistisizmi ve Batı deneyüstücülüğünün tanımları ve ortak ya da benzer yönlerini irdelemeye çalışılmıştır. Bu iki şâir’in eserlerinin üzerinde yapılan çalışmalara kısa bir bakış da bu bölümde yer almaktadır. III. Bölümde ise; bu iki şâir’in İnsan’a ve Tanrı’ya yönelik mistik yaklaşımları, eserlerindeki İnsan, Allah, Evren, Doğa, “Vahdetü’l-vücût” v.b. gibi kavramların benzer biçimde kullanılması dikkate alınmıştır.

Giriş

İnsanlık dünyasını çöküntüye sürükleyen Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının ardından, insanları ve onların küresel medeniyetlerini anlamak ve araştırmak, özellikle onların manevî boyutlarını incelemek için bir his ortaya çıktı. İnsan, özellikle çağdaş insan, evrene ve onun önemli boyutlarına özellikle din ve ahlakîyat'a karşı yeni bir bakış açısına kesin bir ihtiyaç hissetti. Acaba Allah var mıdır? Onun yarattığı tabiat ve evren nasıl bir şeydir? Allah, mahlûklarıyla nasıl bir ilişki içerisindedir? İnsan, Allah'ın varlığını nasıl idrak edebilir? İnsan nedir? İnsan nereden gelmiş ve nereye gidiyor? Bu sorular ve benzerleri, sonsuza kadar, insanın en büyük meselelerinden olarak kalacaktır. Bu anlamda, Doğu ve Batı'nın en büyük düşünürleri ve bilginlerinin, Allah'ın ve mahlûklarının hakikatinden bahsettikleri genel bir eğilim vardır.

Gayet açıktır ki, bu arada, önemli bir vasıta olarak edebiyatın rolü, görmelikten gelinemez. Edebiyat kavramı özel bir dönem ve ortamlarla sınırlı değil. Tüm dünya milletlerine dayanan evrensel bir kavramdır. Günümüzde, iletişim gelişmeleri sayesinde, Doğu ve Batı birbirine oldukça yaklaşmış ve artık, hurafeler ve cehalete bir yer kalmamıştır. ¹

Bu makalenin kapsadığı tatbikî edebî inceleme, Mevlana'nın Melamilik Tasavvufu ve Walt Whitman'ın deneyüstücülüğündeki benzerlikleri üzerinde yoğunlaşmaya çalışarak, Doğu ve Batı'nın ortak yönlerinin anlaşılmasının artmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu makalede, Walt Whitman'ın "Çimen Yaprakları" adlı eseri ve Mevlana'nın "Mesnevi-yi Maneviye" adlı eseri ele alınmış ve aşağıdaki sorular izlenmiştir:

- Vahdet ve Tevhit kavramını dikkate alarak Mevlana'nın Melamilik tasavvufu ve Whitman'ın deneyüstücülük anlayışında ortak yönler nelerdir?

¹ E.G. Arberi, Eastern Texts, London, 1960, page: 242.

- Onların, tabiat ve evrene karşı bakışları nasıldır?
- Doğu, nasıl hem Whitman, hem de Mevlana üzerinde etkili olmuştur?
- Melâmî bir Sûfî olarak Mevlana'nın vahdetü'l-vücûd'uyla Whitman'ın Deneyüstücülük felsefesi arasındaki ilişki nedir?
- Whitman ve Mevlana'nın eserlerinde kurgular ve alegoriler nasıl kullanılmış ve ne derecede önem taşımaktadır?
- Acaba Mevlana, Whitman'ın üzerinde etkili olmuş mudur?

Bu makalede deneyüstücülük ve sûfliğin her ikisinin de, Tanrısallığın bütün nesnelere nufûz ettiği ve insanın, yaşama gayesinin Allah'a ulaşmak olduğu anlayışında olduklarına göre, bu özelliğin üzerinde odaklanılmıştır.

Makalede kullanılan Walt Whitman şiirlerinin Türkçesine Mehmet Fuat'ın çevirmiş olduğu 'Çimen Yaprakları' başlıklı kitabından ulaşılabilir.

I.Bölüm

Şairler ve Eserleri

A. Walt Whitman ve Çimen Yaprakları

Walt Whitman (1819-1892), şiirlerinde insanın bir birey olarak önemi ve değerini, aynı zamanda Amerika'daki tüm insanların bir bütün olduğunu açıkça ifade eden Amerikalı bir şâirdir. Whitman, Amerika'nın şiir geleneği ve şiir üslubunda bir devrim (reform) yarattı ve Amerika'nın edebi anlayışı üzerinde önemli bir etki bıraktı. Dört yaşındayken ailesiyle birlikte "Brooklyn"e yerleşti. Orada devlet okuluna gidip, ilk ve orta öğrenimini bitirdikten sonra "New York"a gitti ve bir yayınevinde çalışmaya başladı. Whitman, o dönemin önemli yayınları için şiir ve kısa öyküler yazmakla birlikte siyasi konuşmalar da yapıyordu. Amerika'nın iç savaş yılları (1861-1865) sırasında, yaralı askerlere bakmak için gönüllü bir erkek hemşire olarak "Washington"daki bir hastaneye gitti ve 1873 yılına kadar orada hizmet etti. Sonra, erkek kardeşinin yanına "New Jersi"ye gitti ve "Leaves of Grass"(Çimen Yaprakları) adlı şiir kitabını düzenlemeye başladı. Aynı zamanda büyük bir coşkuyla Kutsal Kitap (İncil)i ve "Shakespeare"nin eserlerini okumakla meşgul oldu ve ömrünün sonuna kadar "New Jersi"de kaldı.

Çimen Yaprakları (Leaves of Grass)

Çimen Yaprakları; ilk baskısını 1855 yılında kendi bütçesiyle yayınladığı Walt Whitman'ın şiir mecmuasıdır. Kitabın bu baskısı, 12 başlıksız şiirden oluşmaktaydı. Kutsal Kitabın cümlelerine benzeyen bu şiirler, serbest şiir şeklinde terennüm edilmiştir. Sonraları "Kendi Şarkım" (Song of Myself) olarak adlandırılan onun en uzun ve en güzel şiiri, Amerika'nın her tarafında demokrasinin geliştirilmesini amaçlamaktadır. 1860 yılında, kitabının üçüncü baskısında, Whitman şiirlerinde alegorik bir yapı oluşturmaya çalıştı. Amerika'nın iç savaş yılları sırasında, Kuzey ile Güney arasında barış ümidi içeren, savaşla ilgili şiirlerini "Çimen Yaprakları"na ekledi.

1866 yılında, dönemin Cumhurbaşkanı “Abraham Linkoln”un ölümü için bir mersiye yazdı. İç savaşlardan sonraki yıllarda, milliyetçiliğin ötesine adım attı ve evrensel bakış açısını, “Fransa’ya, Brezilya’ya ve Hindistan’a bir bakış” başlıklı şiirleriyle geliştirdi. Bu şiirleri de “Çimen Yaprakları”na ekleyerek, bu kitabı yedi kez bastırdı. “Çimen Yaprakları” manzumesi, şâir’in bir nevi kendi serüvenidir. ²

B. Mevlana Celaleddin Muhammed-i Rûmî ve Mesnevi-yi Maneviye

Mevlana (1207-1273) Belh’de doğdu. O, Fars Edebiyatının en meşhur ârif şâiridir. Yaklaşık yirmi altı bin beyitten oluşan onun meşhur ve kıymetli eseri, “Mesnevi-yi Maneviye” kendinden sonraki şairlere pek çok etki bırakmıştır. Babası “Bahâeddin” bir ârif ve din muallimiydi. Onlar, Moğolların istilası sırasında, M. 1218 yılında vatanlarını terk etmek zorunda kaldılar. Bir rivayete göre, yoldayken “Şeyh Feridüddin Attar”ı da ziyaret ettiler ve yine bir rivayete göre, Attar, küçük yaştaki Mevlana için dua etti. 1228 yılında hac ziyaretinden sonra, Anadolu’ya yönelip Türkiye’nin “Konya” şehrine yerleştiler. Babası, bu şehirde dini eğitimler vermeye başladı ve 1231 yılında vefat edinceye kadar eğitimlerine devam etti. Mevlana, Suriye’ye seyahati sırasında İbnü’l-Arabî ile buluştu. “Nicleson” ve “Şimel” gibi çoğu Batılı araştırmacıların görüşüne göre, o, İbnü’l-Arabî’nin “Vahdetü’l-vücûd” felsefesini benimsemiştir. ³

1244 yılında, Mevlana’nın hayatındaki en önemli hadise, yani gezgin ve meczup bir derviş olan Şemseddin-i Tebrizî’yle tanışması gerçekleşti. ⁴ Şems’in şahsiyeti, onun ilahî güzellik ve azametle tanışmasına vesile oldu. Ancak, Mevlana’nın talebelerinin ve çevresindekilerinin kıskançlıkları yüzünden 1247 yılında bir gece Şems, sonsuza kadar ortadan kayboldu. Söylenenlere göre, o, Mevlana ve oğlunun haberi olmadan öldürülmüştür. Şems’le aşk ve ayrılığın yaşanması, Mevlana’da şiir zevkinin ortaya çıkmasını sağladı. Onun şiirlerinin büyük bir kısmı da, ilahî sarhoşlukta ve kendinden geçmiş olduğu zamanlarda söylenmiştir.

² İbid, page:434

³ William, c. Chitic, Rûmî and Vahdetü’l-Vucûd, Cambridge Un. Pub. 1994, page:92.

⁴ Dinin güneşi anlamında.

“Divan-i Şems”deki gazellerinin büyük bir kısmında da aynı ruh hali yaşanmıştır. O, şiirlerini söylerken, genelde Semâ yapardı. Sonraları Selahaddin Zerkûb ve Husâmeddin Çelebi onun nedimleri oldular ve onlarla olan iletişimi etkisinde, Mesnevi’yi nazmetmeye başlamıştır. Mesnevi-yi Maneviye, ilahî aşkın yaşanmasını göstermekle, M. 13. Yüz Yıl’ın bütün tasavvufi yönlerinin simgesidir.⁵

Mesnevi-yi Maneviye, Mevlana’nın irfanî tecrübesini ortaya koymakla birlikte, onun hayat felsefesinin de göstergesidir. Whitman’de olduğu gibi, Mevlana hiçbir zaman Mesnevi’sini sanat ve şiir yeteneğini ortaya koymak için bir araç olarak görmemektedir. Merhum, “Dr. Abdülhüseyin Zerrin Kûb”un söylediği gibi, Mevlana, Mesnevi’yi bir şiir kitabı olarak algılamadığı gibi, onu, İlahi ilhamların oluşturduğu bir yapıt olarak değerlendirmektedir.⁶ Mevlana da Whitman gibi, şiirlerini ölüm zamanına kadar defalarca gözden geçirdi. Arkadaşları ve yakınları, ayrıca onun tüm hitabelerini de “Fih-mâ-Fih” adlı bir kitapta topladılar.

Anahtar Kelimelerin Tanımları:

Ruh (Soul): Ruh, “Psiko” ve “Nihat” ve “öz”le eş değerlidir. “Eflâtun”un öncel bir teorisine göre; ölümden sonra, ruh cisimden ayrılır, ebediyen yaşar ve asla ölmez. İslamiyette, iki tür nefse işaret edilmiştir. Biri, Yunanca’da “Psyche” kelimesinin karşılığı, ikincisi Yunanca karşılığı “nous” olan “ruh” anlamına gelen nefis. Kurân-ı Kerim’deki anlayışa göre, ikinci anlam yani “ruh”, cisme diğer mahlûklardan daha üstün bir değer katmaktadır. Tasavvufi anlayışta, “ruh” tüm insanlık âleminde, varlığın merkezidir. Hristiyanlıkta, “ruh”, Hristiyan Peder’e dayanır. Eflatun’un anlayışına göre ise, “ruh” beden’den ayrıdır, cisimden önce ve sonra da müstakil bir şekilde yaşar.

İrfan (Mysticism):

Herkese, mutlak hakikate ulaşabileceğini ve bu hakikatin akıl ve duyular yoluyla açıklanamayacağını ortaya koyan bir inanç sistemidir. İrfan’ın İlahî şekilleri, İslamiyette, İsevilikte ve Musevilikte, İlahî olmayan şekilleri ise, Budizm ve

⁵ Bütün mistik teknikleri, şiir, hikaye ve atasözleri şeklinde vermiştir.

⁶ Dr. Abdülhüseyin Zerrin Kûb, Nerdeban-i Asmân est in kelâm, Hemşehrî Gazetesi, 29 sep. 2001,s.6.

Hinduizm’de tezahür etmektedir. Dinî-İdealistik vizyonu, Allah’la iletişim kurma yönünde doğrudan bir çaba üzerine dayanmaktadır. İrfan, esas itibariyle din, ibadet, odaklanma (meditasyon), derinlemesine düşünme ve riyazetle iç içe olup, yerini bulmuştur. Başka bir deyişle: İrfan’ın odak noktası, insan ile Allah arasındaki ilişkidir.

Deneyüstüculük (Transcendentalism)

Allah’ın her yerde, özellikle insanın ve evrenin içinde var olmasını, başka bir deyişle Allah’ın her yerde var olduğu bir hakikat olmasını ortaya koyan felsefi bir düşünce sistemidir. Bu inanç sistemi; irfan’a ve İslam tasavvufuna oldukça benzemektedir. Deneyüstüculüğün ana özellikleri şunlardır:

1. Evren’in ve varlıkların yaratılışına ilişkin var olan dini ve dine benzer bir inanç;
2. Varlık âleminde, evrenle her müstakil ruh’un arasında var olan doğrudan bir ilişki;
3. Allah’ın, evrendeki bütün nesnelere nüfuz etmiş olması inancı;
4. İnsanın yaratılmasındaki nihai hedefin, onun üstün güce veya Yüce Zat’a bağlanması inancı;
5. İnsanın en önemli özelliği olan şahitliğin (tanıklığın), delil, burhan ve mantıktan daha üstün olması inancıdır. İrfan, Tasavvuf, Hinduizm, Budizm ve Puritâni denilen bir mezhepten oluşan Deneyüstüculük 1830’lu yıllar sırasında Amerika’da, “New England” eyaletinde şekillenen ve Amerika’nın 19. Yüzyılı edebiyatçılarının eserlerinde iz bırakan bir akımdır.

Vahdetü’l-Vücûd ve Tevhid

Bu kavram, görüldüğü gibi, vahdet ve vücut olmak üzere iki kelimeden oluşmuş, meşhur İslâmî filozof, İbnü’l-Arabî’nin düşüncelerinden kaynaklanmış olan tasavvufî bir kavramdır. İslâmî anlayışta, tek bir tanrı vardır ve yaratılıştaki var olan her şey, tek mutlak hakikat olan o Zat’tan doğmaktadır. Tasavvufî bir kavram olan Vahdetü’l-Vücûd, Tevhid yerine kullanılır.

II. Bölüm

Whitman ve Mevlana'nın Eserlerinde İrfan

1. Deneyüstücülük ve İrfan

“Charles Elis”in açıklamalarına göre;

Deneyüstücülükte, insanın düşünceleri ve inançları, akıl gücü ve duyular yoluyla değil, Tanrıyla doğrudan bir iletişim kurmak ve manevi dünyada yaşamak yoluyla şekillenmesi anlayışı ortaya koyulmaktadır.⁷

İnsanın yalnız yaşaması sonucunda ortaya çıkan kopukluğa karşın her kişi, kendini dünyayla bir bütün halinde görmelidir. İnsan varlığının, bu maddi dünyaya bağlı olmamasının ispatlanması herhangi bir mantık gerektirmez. Deneyüstücülük, 19. Yüzyılın başlarında, Amerikalı entelektüel kesimlerin bir kısmı tarafından, Amerika'nın New England eyaletinde ortaya çıkan felsefi-dinî bir akımdır. En meşhur Deneyüstücülerden olarak Emerson, Toro ve Tiparker'in adları verilebilir.

Deneyüstücüler, Avrupa'daki romantizmden etkilenerek, bireyselliğe yönelik, insan ve tabiatın güzelliklerini övmektedirler. Onlar, tabiat ve yaratılış sürecine dair dinimsel görüşlerini ortaya koymakla, ruh ve tüm evrenin arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu savunmuşlardır. Deneyüstücülük anlayışı, ilk olarak meşhur filozof, “Emanuel Kant” tarafından tanıtıldı. O “Fiş”, “Şeling” ve “Edmond Huserel” gibi kendinden sonraki Alman filozoflarını derinden etkiledi. Deneyüstücülük anlayışının takipçileri, “Fiş”, “Şeling”, “Göte” ve İngiliz romantikçilerle birlikte, “Eflatun”, “Buda”, Hristiyanlık ve İslam Felsefesinin de etkisinde kalmışlardır. Öncülerinin “Emerson”un olduğu deneyüstücülerin başlıca ve nihai amacı, evren için felsefi bir yanıt bulma yoluyla Tanrı'yı keşfetmektir. “I.Chaning”, (1780-1842) teorisinde, bütün yanlışlıklar ve eksikliklerden ârî olan Tanrı'yı, insanoğlunun dehası olarak tanımlamıştır. Ona göre; Tanrı, var olan bütün

⁷ Charles Mayo Ellis, An Essay on Transcendentalism. (Boston Publisher, 1845, Printed in The Amerikan Transcendentalist, Ed by Pery Miller, 1957), page:23

hakikatlerde bulunur. Biz Tanrı'yı kendi etrafımızda ve kendi varlığımızda görürüz aslında. Çünkü Tanrı bizim içimizdedir.⁸ Deneyüstücüler, bireysellik üzerinde dururken, "Kant", "Hegel" ve "Şeling" gibi Alman filozoflardan etkilenerek, tanığı, mantıktan ve özgürlüğü, tanıktan üstün tutuyorlar. Onlar, romantikçiler gibi, canlı olan her nesnenin kutsal olduğu görüşündedirler. Onlar, insan varlığının, bedeniyle, ruhuyla ve duygularıyla, Allah diye bir merciye geri dönüleceği inancındadırlar.⁹

İrfan da Deneyüstücülükte olduğu gibi, ilim ve hakikatin, akıl ve duyular yoluyla elde edilemeyeceği inancını taşımakta olup, genel anlamda, dinî ve geleneksel bir anlayışa dayanmaktadır. Cambridge Felsefe Ansiclopediası'nın tanımına göre; İrfan'ın Yahûdî, İsevî ve İslamî gibi İlahî, Budizm ve Hinduizm gibi gayri İlahî olmak üzere iki şekli vardır.¹⁰

İrfanın yaşanması, ibadet, oruç, cismi riyazetler, meditasyon ve konsantrasyon gibi ruhsal araştırmalar yapma yoluyla gerçekleşir. İlahî İrfan anlayışında, insan böyle alıştırmalar ve antrenmanlarla Allah'a daha fazla yaklaşabilir. Gayri İlahî İrfanda ise, öz ve hakikatin ya da özne ve nesnenin hakiki olmadıkları ortaya çıkmaktadır. İslamî Tasavvuf, İlahî İrfanın dallarından biri sayılır. İslamî Tasavvufun en iyi örnekleri, Hafız ve Mevlana gibi İranlı Şairlerin yapıtlarında ve izlerini, İmam Muhammed-i Gazzâlî'nin nesrinde gözlemlemek mümkündür. "Nicleson"un görüşüne göre; Tasavvufî anlayışın temeli, bireysel benlik ve özün yok olmasıyla, daha üstün bir özün ortaya çıkması üzerine dayalıdır.¹¹

Ârifler, dilin irfanî tecrübeleri ifade etmekte yetersiz kaldığı inancındalar. Dolayısıyla teşbih ve istiareye, onların yapıtlarında sıklıkla rastlanılmaktadır. Buna rağmen, bütün irfanî terimlerin birbirine benzediğini gösteren sayısızca unsur vardır. İrfan'ın diğer dallarında olduğu gibi, tasavvufta da Allah'ın, insanın içinde var olduğu, Allah, İnsan ve Evrenin aynı kavramlar olduğu inancı öne sürülmektedir. Deneyüstücülük ve İrfanın her ikisinin de mutlak ve Ortodoksiyal dinî unsurlara karşı

8 Walker Marshall, The Literatwce of the United States of America, (Hong Kong, Mc Milan, 1983)Page:57

9 Chrales Mayo Ellis, An Essay on Transcendentalism, page:27

10 The Cambridge Dictionary of Philosophy, page:515.

11 Nicholson, Mystics of İslam, 1966, Page:59.

devrimsel hareketler oldukları apaçık ortadadır. Dolayısıyla bu akımların takipçileri bireyin ve ruhun önemi üzerinde oldukça vurgu yapmaktalar. Onlara göre, Tanrı ile insanın arasındaki doğrudan ilişki son derece önem taşımakta ve bütünsel bir ilahî ilim ortaya çıkarmaktadır. Onların inancına göre, aşk, bu yegânelik amacına ulaşmak için bir kestirme yoldur. Bu aşama, tasavvufta, “fenâfillah” ve “vuslat” terimleriyle ifade edilir. Böylece ârif, irfan aşamalarını katederek sâlik olur.

Aşağıdaki kavramlar, Fars şairlerin şiirlerinde işlenmiş olan irfan ve tasavvufun en önemli özelliklerinin örnekleridir:

Tevhid: Mutlak yegânelik kavramı

Akıl veya Can: Mutlak evrensellik, ruh ve zihin kavramı

Tevekkül: Allah’a olan güven kavramı

Aşk: Allah’ın insana olan aşkının doğurduğu kavram

Asalet: Bağımsızlık kavramı

Gözetleme: Allah’ın varlığının her daim bilincinde olma kavramı

Suret u Manâ: Sembolizm ve İdealizm kavramları

İrfan anlayışında, kaybolma ve yok olma kavramları, her şeye kavuşmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, Mevlana’nın aşağıdaki beyitleri örnek olarak gösterilebilir.

Bâr-i dîger ez Melik kurbân şevem

Ânçi ender vehm n’âyed ân şevem

Pes adem gerdem adem çûn erganun

Gûyed’em ki innâ ileyhi râciûn

بار دیگر از ملک قربان شوم

آنچه اندر وهم ناید آن شوم

پس عدم گردهم عدم چون ارغنون

گویدم که انا الیه راجعون

Yeniden Melik'in uğruna kurban olurum
Ne varsa vehimde sığmayan, o olurum
Sonrası yok olurum, tıpkı yok olur erguvan
O zaman işte gelir nida bana: innâ ileyhi râciûn

Aynı şekilde, hiç olma ve Hakta kaybolma kavramları, Walt Whitman'ın de
şiiirlerinde görölmektedir:

Did you think life was so well provided for,
And Death, the purport of all life,
Is not well provided for?
I do not think life provides for All and for Time and Space,
But, I believe Heavenly Death provides for all.

Hayatın güzelce tasarlanıp
Tüm yaşantının tezahürü olan Ölüm'ün gözden kaçtığını mı zannettin?
Bana kalırsa Bütün'ün, Zaman ve Mekanın karşılığı değildir hayat
Fakat İlahi Ölüm'dür her şeyin yanıtı olan

2. Yapılan Çalışmalar

a. Bu iki Şairi Karşılaştırmada Atılan İlk Adımlar

“Lord Viskont Strongford”, “Walt Whitman” adlı kitabında, Mevlana ve
Whitman'ın şiirleriyle ilgili inceleme yapan ilk kişiydi.^{12,12}

Danimarkalı biyografi yazarı “Fredrik Sayhberg”, “Walt Whitman” adlı
eserinde, bu alanda inceleme yapan ikinci kişidir.¹³

12 Fayez, G. M, May 1979, page: 8.

13 Fredrik Syhberg, Walt Whitman. (tran.From Danish by Evic Allison Allen with an introduction
by Gay Willson Allen, New York: Columbia UP, 1951) page:248.

O, bu iki şairin şiirlerindeki ortak imgeleri incelerken, Walt Whitman'ın şiirlerinin, onun tam olarak İran İrfanı ve tasavvufuyla aşına olduğunun göstergesi olduğu görüşünü ileri sürmektedir.

Bu iki şairin üzerinde inceleme yapan başka bir isim, "Floyd Stavel"dir. O da "Walt Whitman"ın, İran şiiri hakkında tam olarak bilgili olduğundan söz etmektedir. O, görüşlerini, "Çimen Yapraklarının Ufku" adlı kitabında ortaya koymuştur.¹⁴ "Can. D. Yuhannan", "2000 Yıl Tarihiyle Fars Şiiri Britanya ve Amerika'da" başlıklı kitabında şöyle açıklamaktadır:

Walt Whitman, özellikle 19. Yüz Yılın ortalarında, onun düşünce sisteminin şekillenmesinde oldukça etkili olan¹⁵ İran'ın irfanî şiirleri üzerinde oldukça geniş incelemeler yapmıştır...

Attar ve Mevlana'nın derin etkilerin, Whitman'ın "Kendi Şarkım" başlıklı 48 Kıt'asında gözlemlenebilir, Whitman bu kıt'a da şöyle der: "Ben Tanrı'yı aynada gördüm".

b. İkinci Grup Araştırmacılar

Mevlana ile Whitman'ın üzerinde akademik bir çalışma yapan yeni araştırmacılardan olan Afganistan vatandaşı olup, Amerika'da öğrenimini bitiren¹⁶ "Gulam Muhammed Favez"dir. O, araştırmasında Mevlana ve Whitman'ın ortak yönlerini vurgularken, Whitman'ın dolaylı bir şekilde yani Emerson, Attar ve Hafız'dan yola çıkarak, Mevlana'dan etkilenmiş olduğunu öne sürmüştür. "Behrûz Ahmetzade Beyâni" yüksek lisans tezinde, Mevlana'nın, Whitman'ın şiirleri üzerindeki etkilerini inceleyen ikinci kişidir. O, makalesinde aşk, tanıklık (şahitlik), vahdet ve kemal gibi kavramlarda, ortak simgeler keşfetmeye çalışmıştır.

14 Floyd Storall, The Foreground of 'Leaves of Grass'. (Charlottesville Virginia: IP of Virginia, 1974), pages: 168-169.

15 J.D.Yohannan, Persian Poetry in England and America: A 200 Years History. Persian Studies Series. Ed. Ehsan Yarshater, No. 4 New York: Caravan Books, 1977.

16 G.M.Favez, Mystic Ideas and Images in Jalal al-Din Rumi and Walt Whitman. Ph. D. Dissertation, University of Arizona, 1978. [DA I, 39 (May 1979), 6749!.

c. Yeni Kuşak Araştırmacıları

Çeşitli milletlerin edebi eserlerinin karşılaştırmalı incelemelerindeki önemli yollardan biri, bu alanda yapılan çevirilerden yararlanmaktır. “Nicleson”, “Arberi”, Alman araştırmacı “Şimel” v.s. gibi çok sayıda Batılı bilim adamları ve araştırmacıları, İslamî-İrfanî eserler üzerinde incelemeler yapmışlar. Ayrıca, “Yusuf Neyyeri”, “Canatar Star” ve “Şehrâm Şîvâ” gibi yeni kuşakta da Mevlana’nın eserlerini çevirenler vardır. Son yıllarda, “Coleman Barks”ın İngilizceye çevirdiği “Mesnevi-yi Maneviye” oldukça şöhret kazanmış ve Amerika halkı tarafından pek çok ilgi görmüştür. Ayrıca, “Sirûs Perhâm”, Wihtman’ın“Çimen Yaprakları”nı Farsçaya çevirerek, Whitman’i Farsça konuşan uluslara tanıtan ilk İranlı çevirmendir.

1. Mevlana’nın Whitman’ın Üzerindeki Etkisi

Kimilerine göre, Whitman’ın Mevlana’nın etkisinde kaldığı konusu, henüz ispatlanmış değildir. Ancak, onun Fars ve İrfanî şiirleriyle aşına olduğu açık, kesin ve ispatlanmış bir konudur. Batılı araştırmacılarından biri olan Alger, Fars şiirini ve özellikle Mevlana’nın irfanını tanıtmaya çalışmıştır. Onun deyimiyle: Mutasavvif şâirlerin sayısı çoktur. Ancak, evrensel bir şöhrete sahip olan, onların hepsinin üstadı ve efendisi, Mevlana Celaleddin-i Rumi’dir. O, Doğu dünyasının en büyük ârif şâiri, zahitlerin Cebraili, düşünürlerin öten bülbülü ve Mesnevi’nin yazarıdır.¹⁷

Alger , Mesnevi’nin bütün insanlar için irfanî bir kaynak olduğu kanaatindedir. Dolayısıyla, Whitman’ın, Alger’in kitaplarını okuyarak Mevlana’dan etkilenmiş olduğu da yüksek bir ihtimaldir. Ayrıca, “Fayez”de Mesnevi’nin Whitman’i irfana ve Fars tasavvufuna yönlendirdiği ve onu diğer Batılı şairlerden ayrıcalıklı olmasını sağladığı görüşündedir. Whitman, “İranlı bir ders” (A Persian Lesson) adındaki şiirlerinden birinde bir sûfi misali şiirini terennüm edip, “Allah, Allah her şeydir” (Allah, Allah is all)¹⁸ diyerek söylemektedir:

For his o’erarching and last lesson the greybeard sufi,

17 W.R.Alger,Introduction to Oriental Poetry, page: 66.

18 Ibid, page: 15.

In the fresh scent of the morning in the open air,
On the slope of a teeming Persian rose-garden,
Under an ancient chestnut-tree wide spreading its branches,
Spoke to the young priests and students.
“Finally my children, to envelop each word, each part of the rest,
Allah is all, all, all-immanent in every life and object,
May-be at many and many-a-more removes-yet Allah, Allah,Allah is there.”
“Has the estray wander’d far? Is the reason-why strangely hidden?
Would you sound below there restless ocean of the entire world?
Would you know the dissatisfaction? The urge and spur of every life;

The someting never still’d-never entirely gone?
The invisible need of every seed?
“It is the central urge in every atom,
(Often unconscious, often evil, down-fallen,)
To return to its divine source and origin, however distant,
Latent the same in subject and in object, without one exception.”
(Leaves of Grass, Page: 418)

Onun kapsayıcı ve son dersinde, gri sakallı sufi
Açık havada, sabahın taze kokusunda
Şaşırtıcı bir Farsi gül bahçesi yamacında
Dalları geniş yaygılı eski bir kestane ağacının altında
Genç rahipler ve talebelerle konuştu:
“Velhasıl çocuklarım! Nihayete erdirirken tüm kelimeleri ve geriye kalan her şeyi
Allah'tır her şey ve içkin olan tüm yaşama ve nesneye.

Çok ve çok daha fazlasında olabilir hem de
Allah, Allah, Allah vardır her şeyde
"Yoldan çıkışın yayılırken fazla ileri gidişi" midir bu tuhaf gizlenişinin nedeni?
Ey tüm dünyanın uçsuz bucaksız okyanusu, öyle alttan alta mı sesleneceksin?

Bilir misin tatminsizliğin anlamını? ki her canlının dürtüsü ve saikidir o
O durmak bilmez, asla tümüyle tükenmez şeyi?
Her bir tohumun göze görünmez arzusunu?
Ki her bir atomun özündeki dürtüdür o.
(Çoğu zaman bilinçsiz, sıklıkla habis ve düşüktür de)
Dönmek için onun ilahi kaynağına ve kökenine, olsa da uzak
Aynı şeydir öznedede de nesnedede de sessizce bekleyip duran

“Fayez” ayrıca, Mevlana’nın, nasıl dolaylı bir şekilde ve “Hegel”in aracılığıyla Walt Whitman’ın üzerinde etkili olduğunu incelemiştir. Fayez’in tespitine göre; Whitman, “Hegel”i insanlık âleminin en büyük muallimi olarak tanımlarken onu, Amerika halkı için uygun bir örnek olmaya layık olduğunu vurgularken “Yolu bana gösteren Hegel’dir”¹⁹ der.

Diğer yandan Fayez, Hallman ve Schimmel, Hegel’in Melamilik anlayışından Schimmel ise nasıl etkilendiğini incelemeye çalışmışlardır. Hallman, “Celaledin-i Rumî: İrfanî zihnin coşkusu” adlı makalesinde “Hegel”in, Mevlana’yı dünya tarihinin en büyük şairi ve düşünürü olarak methettiğini hatırlatıyor.²⁰

“imel” ise, Hegel’in “Rucket”in Almancaya çevirileri yoluyla Mevlana’nın eserleriyle tanışmış olduğunu öne sürmektedir.²¹

Whitman, bazı açıklamalarında, Hafız, Sa’di ve Firdevsi gibi İranlı şâirleri methetmiştir. Bu da onun “Alger”in kitapları aracılığıyla Farsça şiirleriyle tanışmış olduğunu göstermektedir.

“Ferzân”da, “Whitman ve İrfan: İranlı bir derse doğru” adlı eserinde,

19 Whitman, Walt. Complete Writings of Whitman, pages: 70-71.

20 Halman, Talat S, Jalal al-Din Rumi: Passions of the Mystic Mind. (Persia Literature ed. By Ehsan Yarshater. Columbia Lectures on Iranian Studies 3. The Persia Heritage Foundation, 1998),page: 191

21 Schimmel, A, Mystical Dimension of Islam. (North Carolina: University of North Carolina, 1975), page: 310.

Deneyüstüçüleriin öncüsü olan Emerson'un, Whitman'in düşüncelerini derinden etkilediğine, onun Deneyüstüçülükle tanışmasını sağladığına hem de Emerson'un, İran şiiri ve irfanına hayranlık duyduğunun onun düşünceleri ve eserlerinde açıkça görüldüğüne²² işaret etmektedir.

Dolayısıyla, Whitman'in doğrudan ya da dolaylı bir şekilde İrfanî düşünceler ve İran şiiriyle ilgilendiği ve kendi şiirlerine de yansıttığı sonucuna varılabilir.

22 Massud Farzan, Whitman and Sufism: Towards "A Persian Lesson ", page: 57.

III. Bölüm

Evren, İnsan ve Tanrısallık

Bu bölümde, “Allah”, “İnsan” ve “Evren” kavramları, Mevlana ve Whitman’ın şiirlerindeki benzerlikleri açısından ele alınmıştır.

a. Allah ve insan

İki büyük din olarak İslam ve Hristiyanlıkta, “Allah”, bağışlayıcı, merhametli, kurtarıcı,.....gibi sıfatlarla insana anlaşılabilir biçimde tanıtılmıştır. Kurân-ı Kerim’de, Allah, kendini 99 sıfatla nitelemiştir. “El zâhir” ve “bir El bâtin” de o sıfatlardandır. Mevlana ve Whitman de irfanî ve deneyüstücü mahiyette olan şiirlerinde, Allah ve insanın yaratılışıyla ilgili bir imaj ortaya koymak için, bu iki sıfattan hayli yararlanmışlardır. Başka bir ifadeyle, Mevlana ve Whitman’ın farklılıkları, Allah’ın geleneksel imajını, irfanî şekline dönüştürüp, “İlahî maşuk” olarak tanımlamalarıdır. Allah, insanın gönlündeki aşk ve sevgi mercii olarak tanımlanmış, ona ulaşmak için iç arayışı ön plana çıkmaktadır. Mevlana ve bir sûfi gibi düşünen Whitman’e göre, bu dünyadaki varlığın ana sebebi, asıla geri dönmek için, dış dünyadan iç dünyaya yolculuk yapmaktır. Walt Whitman’ın şiirlerinde Allah ve İnsan iki ana unsurdur. O, “Hindistan’a” adlı şiirinde, Allah’ı kendi içindeki aşkın ana kaynağı olarak şöyle nitelendiriyor:

The mightier center of the true, the good, the loving,

The mortal, spritual fountain-affection’s source-thou reservoir.

(Leaves of Grass, Page: 321)

Hakiki olanın, iyinin ve sevenin özü ne kadar kudretliyse
İçindeki aşkın özü; O ölümlü, ruhani kaynak o kadar ölümlüdür.

Çoğu dinler ve mezheplerde, Allah; mantık ve akıl mercii olarak tanımlanmıştır, ancak irfanda Allah; aşk merciidir ve ârif (sûfî)nin yaşadığı gibi, aşk, insanın İlahî doğasıdır. Dolayısıyla, irfan, dünya ve kâinatın doğasını, ilim ve felsefeden daha iyi gösterebilir. Her iki şair şiirlerinin bazı bölümlerinde, Allah'ı, hayatın ilk tecellisi olarak denize teşbih etmişler ve insan, sonsuzluğa erişmek için bu denizde yüzmelidir. Burada, "Arberi" tarafından İngilizce'ye çevrilmiş olan Mevlana'nın rubaîlerinin bir kısmına değinmemiz yeridir:

In Fount of Immortality
In love is found
The come, and in his boundless sea
Of love be drowned

Ölümsüzlüğün kaynağında
Ve aşkta bulunan şey,
Geliş'tir, ve sen,
Boğul onun uçsuz bucaksız sevda denizinde

Aynı şekilde Whitman'de şöyle diyor:

Bath me O God in thee, mounting to thee,
I and my soul to range in range of thee.

Yıka beni Ey Tanrı kendinde, erişmekteyken sana
Ki ben ve ruhum tavaf etsin menzilini

Walt Whitman, Allah'ı; daima kendi yakınında görür, onu Ağabeyi olarak hitabederek onunla doğrudan konuşur ve böylece kendini Allah'la özdeşmiş bir zat olarak görür. O, "Kendi Şarkım" adlı şiirinin 24. Bölümünde bu konuya, yani kendinin Allah'la özdeşliğine ve kendini İlahî bir varlık olarak tüm yaratılış dünyasının bir simgesi olduğuna işaret etmektedir. Walt Whitman, a kosmos, of Man hatten the son,....

Divine am I inside and out, and I make holy whatever
I touch or am touched from,
The scent of these arm-pits aroma finer than prayer,
This heal more than churches,
Bibles, and all the creeds.

(Leaves of Grass, Pages: 48-49)

İlahi mi içim dışım, ve kutsanır mı ne varsa
Dokunduğum ve bana dokunan,
Aroması ki bu koltukaltlarının, daha latiftir duadan,
İşte o daha çok şifa verendir kiliselerden,
İncillerden ve tüm akidelerden

Whitman ve Mevlana'nın şiirleri ve irfanî bakışlarındaki aşk ve kardeşlik kavramları, onları dinle ilgili tutucu bir yaklaşım sergilemekten uzak tutar. Onların gözünde, Allah, evrende ve insanın içinde aşk yoluyla ortaya çıkmaktadır ve onların şiirleri bu irfanî kavramı açığa kavuşturmak yönündedir. Bütün insanları "âşık" ve Allah'ı "maşuk" adlandırmaktan daha şiirsel ve irfanî bir kavram yoktur. Böyle bir bakış, dünyayı sulh, sefa, vahdet, aşk ve güzellikle dolu görmeyi sağlamaktadır. Şiirlerinin başka bölümlerinde, her iki şâir benliği; ileriye ve geriye hareket ederek, bilinç üstü ile bilinç altı, hakikat ile ideal ve yaşam ile ölüm arasında görmektedirler. Dolayısıyla, Mevlana ve Whitman'ın şiirlerinde, "benlik" övülür ve evrensel bir "benlik" olarak ortaya koyulur. Bu anlamda, iki şairin irfanî anlayışlarını karşılaştırmak adına Whitman'ın, "Ben" ile "Sen" arasında farklılık ortaya koyduğu "Kendi Şarkım" adlı şiirine ve aynı görüşte olan Mevlana'nın da Mesnevi-yi Maneviye'sinin birinci defterindeki 1776 ve 1777 no'lu beyitlerine işaret edilebilir:

I celebrate myself, and sing myself
And what I assume you shall assume,
For every atom belonging to me as good belongs to you.

(Leaves of Grass, Page: 29)

Överim kendimi ve şarkılar söylerim kendime
Ve neyi farz edersem, sen de onu farz edeceksin
Bana ait her bir atom sana da ait olduğundan

În men u mâ behr-i ân ber-sâhtî
Tâ tu bâ hud nerd-i hidmet bâhtî
Tâ men u tuhâ heme yek cân şevend
Âkıbet mustagrek-i cânân şevend

(Mesneviye-yi Maneviye, 1776 ve 1777/1)

این من و ما بهر آن بر ساختی
تا تو با خود نرد خدمت باختی
تا من و توها همه یک جان شوند
عاقبت مستغرق جانان شوند

Bu benlerle bizi kendine hizmet edelim diye mi yarattın?
Kendi kendinle bir tavla oyunu mu yaptın?
Meğer bu benle senlerin tümü tek bir can olacak
Akıbet, hepsi sevgili canana dalıp, gark olacak

Âstân u sadr der manî kucâ'st
Mâ vu men kû ân taraf k'ân yâr-i mâ'st
Rehîde cân-i tu ez mâ vu men
Ey latîfe rûh ender merd u zen
Merd u zen çûn yek şevend ân yek tu'yî
Çûn ki yekhâ mahv şud ânek tu'yî

(Mesnevi-yi Maneviye, 1784/1)

آستان و صدر در معنی کجاست
ما و من کو آن طرف کان یار ماست
رهیده جان تو از ما و من

ای لطیفه روح اندر مرد و زن
مرد و زن چون یک شود آن یک تویی
چون که یک ها محو شد آنک تویی

Eşikle baş köşenin nerededir anlamları
Bizle ben kim oluruz? Yârimiz varken ötede
Kurtulmuş olup bizle benden canın senin
Ey erkekle kadında var olan ince ruhun ta kendisi
Erkekle kadın bir olunca, sen olursun o bir
Birler yok olunca, sen olursun işte o zaman

Mevlana ayrıca, Allah olan gerçek bir “ben” veya “hakikat”in varlığına ve ondan başka, hakikat ve gerçek bir “ben”in olmadığına inanmaktadır:

b. Allah ve Evren

Whitman ve Mevlana gibi mistik (ârif) şairler, evren, insan ve bütün kâinatın, Tanrının yansımaları veya ilahî vahdetin göstergeleri olduğuna inanmaktadırlar. Onlar, insan ve evreni, ilahî vahdetin imajları olarak görürler. Bu anlam, dünyadaki çeşitli felsefeler ve kuramlarda gözlemlenebilir. Örneğin; Hinduizm felsefesinde, bu ilahî vahdet, “Berehmâ”; Tasavvufta, “El-hak” ve Deneyüstücülükte “Ruhu’l-Ervâh” veya “Mutlak hakikat” (over soul) adı altında ele alınmıştır. “İranlı bir ders” adlı şiirde, sûfi Whitman son dersini, genç öğrencileri ve talebelerine, “Allah her şeydir” şeklinde verir:

Finally my children, to envelop each word, each part of the rest, Allah is all,
all, all-is immanent in every life and object,

May-be at many and many-a-more removes-yet Allah, Allah, Allah is there
It is the central urge in every atom.

(Leaves of Grass, Page: 419)

“Velhasıl çocuklarım! Nihayete erdirirken tüm kelimeleri
Ve geriye kalan her şeyi
Allah'tır her şey ve içkin olan tüm yaşama ve nesneye.
Çok ve çok daha fazlasında olabilir hem de
Allah, Allah, Allah vardır her şeyde
Her bir atomun özündeki dürtüdür o.

Yukarıdaki beyitler, Mesnevi-yi Maneviye'deki “Vahdet” kavramını andırır. Fayez, bunların, Sûfi Whitman'ın ölümünden üç yıl önceki sesi olduğunu söylüyor.²³ Bu beyitler, Allah'ın her şeyde ve her yerde var olduğunun insanın ve evrenin bütün zerrelere yer aldığı ifadeledir. Hem arifler hem de deneyüstüçüler, bu anlamı kavrayabilmek için, sıradan bir bilincin ötesinde özel bir bilince yani Allah'ı her yerde bulabilme bilincine varmak gerektiği inancındadırlar. Bu bilinç; zikir, ibadet, riyazet, özel fizikî ve ruhî antrenmanlar yoluyla hâsıl olur.

Walt Whitman, Allah'ı her şeyde, her yerde ve herkeste görür:

In the faces of men and women I see God,
And in my own face in the glass,
I find letters from God dropt in the street,
And everyone is sign'd by God's name.

(Leaves of Grass, Page: 76)

Görürüm Tanrıyı erkek ve kadınların yüzlerinde
Ve aynadaki kendi suretimde,
Sokakta Tanrı'dan mektuplar bulurum düşmüş yere
Ve herkes mühürlenmiştir Tanrı'nın ismiyle

Her iki şairin de, mevcut doğal ve gerçek unsurların ötesinde kendilerine özgü alegorik ifadeleri vardır. Onlar, “Ruh-i A'zam” veya Tanrı'dan, sıradan imajlarla farklı

23 Fayez, 1980.

olan, sembolik bir izlekle, evrensel ve olağanüstü bir imaj ortaya koymaktadırlar. Mevlana ve Whitman'ın çizdikleri dünya imajı, kurgular ve imgeler dünyası olmadığı gibi gerçekçi bir dünyadır ve insanın, doğaya ve kâinata bakmak yoluyla Allah'a varabileceği bir dünya görüşü içeren imajdır. Bu iki ârif şâir, dünyayı, ayrı ve uzakta kalmış bir dünya olarak algılamamakla birlikte, sadece "vahdet"e odaklanmaktadırlar. Onların mistik bakışlarında bu vahdet, "Aşk"tır.

"Kendi Şarkım" şiirinin altıncı bölümünde, bir avuç çimeni elinde tutan bir çocuk Whitman'e "Bu çimen nedir?" diye sorar. Whitman ilk önce ne cevap vereceğini şaşırır. Ancak sonunda kendi alegorisinden yararlanarak onu, herkesin birbiriyle eşit olduğu ve demokratik bir şekilde yan yana yaşadıkları muntazam bir maddi dünya olarak açıklar.

Böylece her iki şairin, varlık dünyaya yani maddi dünyaya bağlı olduklarını kabul ettikleri sonucuna varılabilir. Whitman "Çimen Yaprakları"nda yer yer evrenin ilahi olduğunu övmektedir:

I hear and behold God en every ebject,...
In the faces of the men and women I see God,...
(Leaves of Grass, Page:76)

Her nesnede Tanrı'yı duyar, görürüm...
Tanrı'yı erkeklerin ve kadınların yüzlerinde görürüm...
Whitman, Mevlana gibi, görüşlerini açıklamak için doğal unsurlardan yararlanmaktadır. Whitman için, Kemal'in göstergesi olan tabiat ve evren, dil ve onda barınan unsurlar birer sözcükler mesabesidirler:

In the broad earth of ours,
Amid the measureless grass and the slag,
Enclosed and safe within its central heart,
Nestless the see Perfection²⁴

24 Whitman, Walt, Complete Poetry an Selected Prose. (ed.Justin Kaplan, New York: Library Of America, 1982) , page:166.

Bu geniş dünyamızda bizim
Uçsuz bucaksız çimenler ve cüruf ortasında
Mükemmeliyetin Papalığı evsiz barksızdır
Durur saklı ve emniyette, kendi özündeki yürekte

Mevlana ve Whitman'e göre, bu maddi dünyanın, Allah'ın varlığına dair bir gösterge olmasıyla birlikte, Allah'ın varlığını idrak etmek için önemli olan, ârifin, bu maddi unsurları manevi bir bakışla betimlemesidir.

Çünkü, bu maddi unsurlar bir perde mesabesi, Allah'ı maddi bir şekilde görmeyi engelliyor. Ancak bu unsurların aracılığıyla, Allah'ın manevi varlığı idrak edilmelidir.

Başka bir deyişle, Allah, bu evreni ve unsurlarını, insanı manevi dünyaya yöneltmek için yaratmıştır.

Sonuç

Bu makalede, Mevlana ve Amerikalı Walt Whitman'ın şiirlerindeki izleksel benzeşimleri ve irfanî bakış açıları irdelenmeye çalışılmıştır.

Mevlana'nın şiirlerinin, Walt Whitman'ın şiirleri üzerindeki etkisi, her ne kadar kimilerine göre bir gerçek olup, kimilerine göre ispatlanmamış olsa da bu makalenin konusu değildir. Ancak, Whitman'ın İran mistisizmi ve şiirleriyle yakından ilgilendiği kesindir. Nitekim "A Persian Lesson" (İranlı Bir Ders) adlı şiirinde bunu açıkça ortaya koymuştur.

Bu iki şairin anlatısında, mistik izlekleri bakımından derinden derine taşıyan sayısızca romantik imgelerle örülmüş lirik bir söylemle betimlemeler ortaya çıkmaktadır. Tanrıyla insan arasındaki ilişki, hakikat, Allah, aşk, doğa, evren, maneviyat, ruh, içe dalma, fırtınalı iç yaşam, ölüm, sonsuzluk v.b. daha pek çok benzer izlek ve imgeyle doludur yapıtları. Tanrı, "Aşk"ın ana kaynağı olarak, mutlak vahdetin tek mükemmel tecellisidir.

Mevlana'nın söylediği; "Bütün erkekler ve kadınlar aşık, Allah ise, sevilen maşuktur" ve Whitman'ın söylediği; "Bütün erkekler ve kadınların yüzünde Allah'ı görüyorum" gibi beyitler, mistisizmi en güzel şekilde ve benzer biçimde ortaya koymaktadır. Yine, her iki şairin gözünde, insan, gönlündeki aşk ve sevginin ana kaynağı olan Allah'a ulaşmak için, dış dünyadan iç dünyaya yolculuk yapma durumundadır.

Bu iki sufi şair, evren ve içinde bulunan bütün unsurları, Tanrı'nın manevi varlığının göstergeleri olarak betimlemiştir. Onlar, maddi ve manevi dünyayı aynı şekilde tanımlıyor, Hinduizm irfanı anlayışındaki, maddi dünyanın hayal dünyası olduğu görüşünde değiller. Onlar, gerçek ve manevi hakikatin, maddi dünya ve tabiatın arkasında olduğuna inanıyor, tabiatın ve insanın fitratının temiz ve güzel olması üzerinde de durmaktadırlar.

Mevlana ve Whitman, ölüm'ü, hayatın sonu olarak algılamıyor, onu, nihaî gayelerine kavuşmak için bir araç olduğuna inanırlar.

Son olarak, her iki şair, düşüncelerini, alegorik bir dille ifade etmişlerdir. Zira irfanî düşünceleri ifade etmenin başka bir yolu yoktur.